

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

*Επιμορφωτικό – υποστηρικτικό υλικό
Πράξη: «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες
μέσω εργαστηρίων» (MIS 5092064)*

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020» που συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και
την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

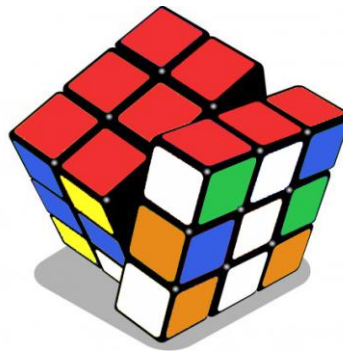

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΖΩ ΚΑΛΥΤΕΡΑ – ΕΥ ΖΗΝ

Θεατρική αγωγή και Δεξιότητες μάθησης

Φανουράκη Κλειώ

Δεξιότητες 21ου αιώνα (4cs)

Θεατρική αγωγή και Δεξιότητες μάθησης μέσα από προγράμματα του Θεματικού Άξονα «Ζω καλύτερα-ΕΥ ΖΗΝ»

Εισαγωγή

Στην παρούσα ενότητα θα διερευνηθεί το πώς οι δεξιότητες μάθησης πραγματώνονται στην εκπαιδευτική πράξη μέσα από τη θεατρική αγωγή και πώς η θεατρική αγωγή εμπεριέχει και ενισχύει την παρουσία των 4cs στην εκπαίδευση στο πεδίο του «Ζω καλύτερα-Ευ ζην». Η εκ φύσεως συμπεριληπτική και διαθεματική φύση της θεατρικής αγωγής προσφέρει στην εκπαιδευτική κοινότητα «δρόμους» και «κλειδιά για την παιδεία του μέλλοντος», σύμφωνα με τον φιλόσοφο Edgar Moren, τα οποία μπορούν κάθετα και οριζόντια στο αναλυτικό πρόγραμμα να προσφέρουν εμπειρίες, στιγμές και αποτελέσματα θεατρικής αγωγής μέσα από το αυτόνομο μάθημα, στο πλαίσιο της αισθητικής αγωγής, καθώς και με την εφαρμογή του θεάτρου στα άλλα μαθήματα ή θεματικές του αναλυτικού προγράμματος. Με τον τρόπο αυτό, στα εργαστήρια δεξιοτήτων, η θεατρική αγωγή μπορεί να λειτουργήσει δυναμικά ως αυτόνομη τέχνη και επιστήμη, ως μια μεθοδολογία και ένας «δρόμος» για την έμπρακτη εφαρμογή των δεξιοτήτων μάθησης σε παιδιά και εφήβους.

Η ματιά του φιλοσόφου και κοινωνιολόγου Εντγκάρ Μορέν για την παιδεία [Μορέν, 2000] στηρίζει και στηρίζεται στην έννοια της μεταρρύθμισης, με κάθε «πολυπλοκότητα» που η μεταρρύθμιση της παιδείας μπορεί να επιφέρει: «Η μεταρρύθμιση θα αποσκοπούσε στην ενστάλαξη μιας βαθιάς αίσθησης της αισθητικής, νοουμένης όχι σαν πολυτέλεια, αλλά σαν ένα ουσιαστικό εργαλείο για την ποιητική πραγμάτωση της ζωής του καθενός. [...] Η μεταρρύθμιση θα εισήγαγε ένα μάθημα για τον πολιτισμό το οποίο θα αναφερόταν στο δυτικό πολιτισμό παντού όπου έχει διαδοθεί: μαζικά μέσα επικοινωνίας, κατανάλωση, οικογένεια, διαγενεακές σχέσεις, νεανικός πολιτισμός, πολιτισμικός εθισμός και τοξικότητα (καταναλωτισμός, αυτοκινητισμός κ.ο.κ). Και για όλες τις περιοχές του κόσμου όπου υφίσταται παραδοσιακός πολιτισμός θα περιελάμβανε και την εκμάθηση των αξιών, του πλούτου, των γνώσεων, της τεχνογνωσίας αυτών των πολιτισμών, καθώς και των ελλείψεων και των ανεπαρκειών τους [...]· θα εκθείαζε τη συμβίωση των πολιτισμών συνδέοντας το καλύτερο κάθε πολιτισμού» [Μορέν στο Φανουράκη, 2019, σ. 679-680]. Η πολιτισμική αγωγή για τον Μορέν θα πρέπει να έχει ως βάση της την δράση ενάντια στους «εθισμούς του πολιτισμού». Υπό το πρίσμα αυτό το θέατρο και οι τέχνες στην εκπαίδευση, εμφανιζόμενες μέσα από την αισθητική αγωγή, δύνανται να οδηγήσουν τόσο τη μαθητική όσο και την εκπαιδευτική κοινότητα, ως πρόσωπα και ως ομάδες, προς μια κατεύθυνση σταδιακής διερεύνησης, ανακαλυπτικής και αναδυόμενης μάθησης, ενδοσκόπησης και «μεταμόρφωσης» μέσα από την αλληλεπίδραση με το κοινωνικό σύνολο της ομάδας και τα υπό διερεύνηση επιμέρους πεδία του θεματικού άξονα Ευ ζην.

Θεατρική Αγωγή & Δεξιότητες Μάθησης

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της θεατρικής αγωγής που της προσδίδει δυνατότητες αποτελεσματικότητας στην εφαρμογή της βιωματικής μάθησης και διδασκαλίας είναι το δίπολο και δίδυμο «Βίωμα & Αποστασιοποίηση»: οι μαθητές καλούνται να μπουν σε ρόλο, να παίξουν, να βιώσουν μια ιστορία, να βυθιστούν σε ένα θεατρικό παιχνίδι, ενώ παράλληλα υπάρχει ο χώρος και ο χρόνος “σταματήματος” της δράσης για αναστοχασμό, αξιολόγηση, και επαναπροσδιορισμό των στάσεων, των συμπεριφορών, της λήψης αποφάσεων. Η αναστοχαστική αυτή δομή μπορεί να ενυπάρχει σε όλα τα στάδια εξέλιξης μιας δραστηριότητας ή να εστιάζει στο στάδιο της αξιολόγησης. Ο μαθητής ή ο

εκπαιδευτικός μπαίνει σε ρόλο για να συνεχίσει μια δράση, μια ιστορία και παράλληλα εκτός ρόλου μπορεί να σχολιάσει, να συζητήσει, να κάνει διάλογο για τις αποφάσεις ή τις συμπεριφορές του εντός ρόλου. Με την επιδιωκόμενη αυτή συνειδητοποίηση της εμπύθισης σε μια δραματοποιημένη ιστορία (ρεαλιστική ή φανταστική/ αληθινή ή μυθοπλασία/ από εμπειρία ή από πηγές) και της παράλληλης μπρεχτικής αποστασιοποίησης ή ανοικείωσης, ο/η μαθητής/τρια γνωρίζει εξ αρχής «τους κανόνες του παιχνιδιού», οι οποίοι διευκολύνουν και την εμπύθιση και την κριτική σκέψη. Έτσι, από την «πρώτη» μαθησιακή συμφωνία, ο εκπαιδευτικός συμφωνεί με τη μαθητική ομάδα εξ αρχής το πότε παίζουν “εντός των θεατρικών/δραματικών συμβάσεων” και πότε εκτός, φροντίζοντας να δεχτεί ο μαθητής το «ένα μεγάλο ψέμα», κατά τη Dorothy Heathcote.

Η πολυτροπική δυνατότητα έκφρασης των μαθητών μέσα από θεατρικές τεχνικές και προσεγγίσεις ενισχύει στην εκπαιδευτική πράξη τις προεκτάσεις αλλά και τις προϋποθέσεις εφαρμογής της θεωρίας της πολλαπλής νοημοσύνης του Howard Gardner, καθώς μέσα από το σχήμα της τάξης-ως κύκλου «θυμέλης», τα τετραγωνικά της σχολικής αίθουσας μεταμορφώνονται σε ένα κύκλο ανάπτυξης δεξιοτήτων για κάθε μαθητή/τρια, είτε τείνει προς τη μαθηματική/λογική σκέψη είτε προς την χωροταξική ή την κιναισθητική κ.ά., ανοίγοντας ένα υπαρκτό πεδίο άνθισης της ετερότητας και της εξατομικευμένης μάθησης εντός της εργασίας σε ομάδες: «Το ευρύ φάσμα των μαθητών – και ίσως και ολόκληρης της κοινωνίας – θα ευνοούνταν περισσότερο αν τα γνωστικά αντικείμενα μπορούσαν να παρουσιαστούν με διάφορους τρόπους και η μάθηση μπορούσε να αξιολογηθεί με ποικίλα μέσα [...]. Ενώ η αναγνώριση των διαφορετικών τρόπων αναπαράστασης και κατάκτησης της γνώσης περιπλέκει τα πράγματα με διαφορετικούς τρόπους, είναι συνάμα ελπιδοφόρο σημάδι. Οι διαφορετικοί αυτοί τρόποι δεν αποτελούν μόνο ευκαιρίες κατάκτησης γνώσεων που ενισχύονται αν αναγνωριστούν και χρησιμοποιηθούν πολλαπλοί τρόποι προσέγγισης των γνώσεων αυτών, αλλά και ένας τρόπος με τον οποίο συνειδητοποιούμε ότι διευρύνονται οι γνώσεις μας» (Κουτσουβάνου & Πανταζής (επιμ.): Howard Gardner: *Πώς το παιδί αντιλαμβάνεται τον κόσμο: μέθοδοι διδασκαλίας σε αρμονία με τους τρόπους σκέψης του παιδιού*, Αθήνα: Ατραπός 2006, 44).

Τα δομικά στοιχεία του θεάτρου και του δράματος, όπως και οι επιμέρους μορφές της θεατρικής αγωγής για την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση προσφέρουν την σύμφωνα με τον Gardner «αναγνώριση των διαφορετικών τρόπων αναπαράστασης και κατάκτησης της γνώσης», μέσα από ένα εύρος μεθόδων και προσεγγίσεων, οι οποίες στηρίζονται σε παιδαγωγικές και θεατρικές αρχές, αξίες και πρακτικές. Οι εφαρμοσμένες παραστατικές τέχνες στο σχολείο, όπως εμφανίζονται στο πεδίο της αισθητικής αγωγής, με τη μουσική, τα εικαστικά και τη θεατρική αγωγή ως αυτόνομα μαθήματα και μορφές τέχνης στην εκπαίδευση, λειτουργούν παράλληλα ως ένας δημιουργικός διαθεματικός τρόπος προσέγγισης των άλλων μαθημάτων αλλά και των μαθημάτων της αισθητικής αγωγής, παρέχοντας δυνατότητες στους μαθητές να εκφραστούν μέσα από τις τέχνες, να συναισθανθούν, να κατανοήσουν, να εξελίξουν κριτικές, επικοινωνιακές, δημιουργικές και καλλιτεχνικές δεξιότητες. Η δημιουργικότητα των μαθητών είναι ζητούμενο στις τέχνες και στο θέατρο στην εκπαίδευση και παράλληλα αποτελεί οδό για την αφομοίωση γνωστικών περιοχών και δεξιοτήτων μάθησης, ζωής, του νου και της τεχνολογίας και της επιστήμης. Οι παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση ευνοούν και ενισχύουν τη διαθεματικότητα και τις διεπιστημονικές συνδέσεις και αναγωγές στις γνωστικές περιοχές και στην καλλιέργεια πολυτροπικών δεξιοτήτων.

Κάθε μορφή θεατρικής αγωγής που διδάσκεται στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μπορεί να εφαρμοστεί με μεθόδους εργασίας σε ομάδες: μικρές ή μεγάλες ομάδες, εργασία σε ζευγάρια, στην ολομέλεια, εναλλαγές ατομικής εργασίας και εργασίας σε ομάδες. Στις ομάδες, οι μαθητές μπορούν να αυτοσχεδιάσουν, να δημιουργήσουν, να δραματοποιήσουν, να ανταλλάξουν απόψεις, να προετοιμαστούν, να κάνουν πρόβες, αλλά και να αναστοχαστούν, να επαναπροσδιορίσουν και να αξιολογήσουν τις δράσεις που προηγήθηκαν και να επαναξιολογήσουν τις δράσεις που έπονται.

Ένα από τα δυναμικά «κλειδιά» της θεατρικής αγωγής που μπορεί να κάνει πράξη την σύμφωνα με τον Εντγκάρ Μορέν «μεταρρύθμιση» της παιδείας είναι η μετατόπιση του ρόλου του εκπαιδευτικού της θεατρικής αγωγής από τον μονόλογο και τη μετωπική διδασκαλία στον διάλογο και στη διάδραση με τους μαθητές, αλλά επίσης και στη συμμετοχή του εντός του κύκλου της μαθητικής ολομέλειας «σαν να ήταν» επί της ουσίας μέλος της ομάδας, παραμένοντας παράλληλα στον ρόλο του διδάσκοντα ή διδάσκουσας. Ο εκπαιδευτικός καλείται να βρίσκεται σε ετοιμότητα για ενεργή συμμετοχή σε δραστηριότητες θεατρικής αγωγής και να ανακαλεί και να επαναφέρει το στοιχείο της «έκπληξης» στον εκπαιδευτικό του σχεδιασμό. Από το απλό φυσικό παιχνίδι, ως το θεατρικό παιχνίδι, τον αυτοσχεδιασμό, τη δραματοποίηση και τις σύγχρονες μορφές θεατρικής παράστασης, η διαδραστικότητα, η συμμετοχικότητα, η εργασία εντός και εκτός «ρόλου», η σωματική έκφραση, οι θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες μπορούν να υλοποιηθούν βάζοντας στο «παιχνίδι» τον εκπαιδευτικό και ακολούθως και τους μαθητές, ώστε να καλλιεργηθεί κλίμα ασφάλειας και να δοθεί έναυσμα στην μαθητική κοινότητα για έκφραση αλλά και κατανόηση και ενσυναίσθηση μέσα από τις τέχνες.

Eu ζην και θεατρική αγωγή

Οι θεματικές του κύκλου «Ζω καλύτερα- Eu ζην» αποτελούν πηγή και υλικό για τον σχεδιασμό δραστηριοτήτων θεατρικής αγωγής, ενώ παράλληλα η θεατρική αγωγή μπορεί να ενισχύσει τις βιωματικές προσεγγίσεις των επιμέρους υποπεδίων και θεματικών. Θέματα αυτομέριμνας και ψυχικής υγείας, διατροφής, ψυχικής και συναισθηματικής υγείας, προλήψεων και εξαρτήσεων, ασφάλειας στο διαδίκτυο και στην πλοήγηση, ευαισθητοποίησης σε θέματα αναπηρίας και ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών κ.ά., αποτελούν περιεχόμενο μαθημάτων, προγραμμάτων και δρώμενων θεατρικής αγωγής, ενώ παράλληλα το θέατρο γίνεται αρωγός στην πολυτροπική προσέγγισή τους στο σχολείο.

Η αφήγηση και η ιστορία δίνουν έναυσμα στους μαθητές και στους εκπαιδευτικούς «εντός ή εκτός ρόλου» να συνομιλήσουν, να επικοινωνήσουν, να ανταλλάξουν απόψεις και να διερευνήσουν διαφορετικές οπτικές γωνίες και συμπεριφορές με αφορμή ιστορίες που σχετίζονται με τις θεματικές του Eu ζην. Η αφήγηση ως στοιχείο επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας του μαθητή και της μαθήτριας, αλλά και της ομάδας, ευνοεί και την κατάκτηση της γλώσσας αλλά και καλλιεργεί δεξιότητες στη λήψη αποφάσεων, στην αυτο-κριτική και στη δημιουργική και τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία.

Ο ρόλος & Τα πρόσωπα: Ο/η εκπαιδευτικός της θεατρικής αγωγής μπορεί «να μπει σε ρόλο», να «βγει από τον ρόλο», να διδάσκει μέσα από την ανάληψη διαφορετικών ρόλων που προκύπτουν από τα πρόσωπα της ιστορίας, του κειμένου, του μαθήματος, της ομάδας ή και να συνομιλεί με τους μαθητές εντός και εκτός ρόλου. Αντίστοιχα, η μαθητική ομάδα εργάζεται σε μικρές ή μεγάλες ομάδες ή στην ολομέλεια μέσα από ρόλο/ους ή ως οι εαυτοί τους. Ιδιαίτερως, σε ζητήματα διερεύνησης θυτών και θυμάτων διαφορετικών ειδών εκφοβισμού, τροχαίων ατυχημάτων κ.ά., όπως επίσης καλλιέργειας αυτομέριμνας,

αυτοπροστασίας, κριτικής σκέψης, πρόληψης και ετοιμότητας σε θέματα εκφοβισμού ή διερεύνηση της διαφορετικής οπτικής γωνίας μέσα από την ανάληψη «ρόλων» ενισχύει τη βιωματική ανάλυση στοιχείων της ιστορίας και των εμπλεκόμενων χαρακτήρων και καλλιεργεί κριτικές δεξιότητες, παρέχοντας στους μαθητές δυνατότητες να προτείνουν δράσεις για αλλαγή, μεταμόρφωση και αναγνώριση του πεδίου και των δοσμένων συνθηκών ή και ευθυνών.

Οι εφαρμογές της θεατρικής αγωγής στο πεδίο του Ευ ζην μπορούν να συμπληρωθούν ή να ενισχυθούν από τις Ψηφιακές Τεχνολογίες τόσο στη δια ζώσης όσο και στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, οι Ψηφιακές Τεχνολογίες εντάσσονται δραματουργικά εντός ποικίλων μορφών του θεάτρου στην εκπαίδευση αλλά και ως αυτόνομες μορφές ψηφιακής τέχνης στο πλαίσιο της διδακτικής των τεχνών. Η ψηφιακή αφήγηση, η ψηφιακή/ηλεκτρονική σκηνογραφία, η χρήση των Web 2.0 Τεχνολογιών, οι γλώσσες προγραμματισμού που διδάσκονται στο πλαίσιο των Τ.Π.Ε. στην εκπαίδευση, τα εκπαιδευτικά λογισμικά, τα εκπαιδευτικά ή και τα ψηφιακά παιχνίδια κ.ά. (Φανουράκη, 2016) αποτελούν στοιχεία εκκίνησης και δημιουργίας εκπαιδευτικών σεναρίων θεατρικής αγωγής με τη χρήση των Ψηφιακών Τεχνολογιών. Η δραματοποιημένη μορφή των εργαλείων της εξ αποστάσεως, σύγχρονης ή ασύγχρονης, εκπαίδευσης επαναπροσδιορίζει τη βιωματική εξ αποστάσεως διδασκαλία όλων των μαθημάτων και των μαθημάτων της αισθητικής αγωγής: η θεατρική αγωγή, η μουσική, τα εικαστικά προσφέρουν δημιουργικές οδούς για την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, της εργασίας σε ομάδες, της επικοινωνίας, καθώς και συνδυαστικές ψηφιακές δεξιότητες δημιουργικότητας, συνεργασίας, επικοινωνίας, κριτικής σκέψης πάνω σε διαφορετικές ενότητες και γνωστικές περιοχές.

Ιδιαίτερως, στην ενότητα του Ευ ζην, οι συνδυαστικές ψηφιακές δεξιότητες οι οποίες καλλιεργούνται μέσα από τη θεατρική αγωγή και τις τέχνες στην εκπαίδευση ανοίγουν πεδία δημιουργίας εργαστηρίων και δραστηριοτήτων για την πρόληψη στα πεδία του Ευ ζην μέσα από ψηφιακά δρώμενα, δημιουργικά βίντεο, ψηφιακές αφηγήσεις, ραδιοφωνικό θέατρο, δημιουργικές συνθέσεις αυτοσχεδιασμού με φωτογραφία, ηχοτοπία, δημιουργική και θεατρική γραφή κ.ά.

Η εμπειρία, το βίωμα και ο αναστοχασμός που προκαλείται μέσα από τις τέχνες στην εκπαίδευση αλληλοεπιδρά με τις δεξιότητες μάθησης στον 21^ο αιώνα σαν πηγές από τον ίδιο ποταμό, με πινέλα και χρώματα «καζαντζακικά» και υλοποίησιμα στην εκπαίδευση.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Γραμματάς, Θόδωρος: *Θεατρική Αγωγή και Παιδεία*, Διάδραση, Αθήνα 2017.

Goleman Daniel: *Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το «EQ» είναι πιο σημαντικό από το «IQ»*;, μτφ. Άννα Παπασταύρου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Goleman Daniel: *Οικολογική Νοημοσύνη. Πώς η ριζική διαφάνεια μεταμορφώνει την αγορά*, μτφ. Νίκος Σταμπάκης, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2015.

Κοντογιάννη, Άλκηστις: *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Κοντογιάννη, Άλκηστις: *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Κοσμόπουλος Αλέξανδρος, Μουλαδούδης Γρηγόρης: *Ο Carl Rogers και η προσωποκεντρική του θεωρία για την ψυχοθεραπεία και την εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

- Κουρετζής, Λάκης: *Το θεατρικό παιχνίδι: παιδαγωγική θεωρία, πρακτική και θεατρολογική προσέγγιση*, Καστανιώτης, Αθήνα 1991.
- Κουρετζής, Λάκης: *Το θεατρικό παιχνίδι και οι διαστάσεις του. Παραρτήματα: Το θεατρικό παιχνίδι στο πρόγραμμα "Μελίνα", Σχέδια δράσης (project)*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2008.
- Λενακάκης, Α. – Παρούση, Α: *Η τέχνη του κουκλοθέατρου στην εκπαίδευση. Παιχνίδι συγκλίσεων και αποκλίσεων*, Εκδόσεις Gutenberg, 2019.
- Μορέν Εντγκάρ: *Οι επτά γνώσεις κλειδιά για την παιδεία του μέλλοντος*, μτφ. Θεωδωρή Τσαπακίδης, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2000.
- Μορέν Εντγκάρ: *Ο Δρόμος για το μέλλον της ανθρωπότητας*, μτφ.-επιμ. Θεόδωρος Παραδέλλης, Εκδόσεις του Εικοστού πρώτου, Αθήνα 2016.
- Μουδατσάκης, Τηλέμαχος: *Το θέατρο ως πρακτική τέχνη στην εκπαίδευση. Από τον Stanislavski, τον Brecht και τον Grotowski στο σκηνικό δοκίμιο*, Εξάντας, Αθήνα 2008.
- Παπαδόπουλος, Σίμος: *Με τη γλώσσα του θεάτρου. Η διερευνητική δραματοποίηση στη διδασκαλία της γλώσσας*, Κέδρος, Αθήνα 2007.
- Παπαδόπουλος, Σίμος: *Παιδαγωγική του θεάτρου*, Αθήνα 2010.
- Τσιάρας, Αστέριος: *Η αυτοσχέδια θεατρική έκφραση στη σχολική τάξη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2016.
- Τσιάρας, Αστέριος: *Η θεατρική αγωγή στο δημοτικό σχολείο*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2007.
- Φανουράκη Κλειώ: *Το θέατρο στην εκπαίδευση με τη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών. Στοιχεία διδακτικής μεθοδολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2016.
- Φανουράκη Κλειώ: *Η διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω της θεατρικής αγωγής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διδακτορική διατριβή*, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 2010.
- Wagner Betty Jane: *Educational Drama and Language Arts. What Research Shows*, Heinemann, Portsmouth 1998.